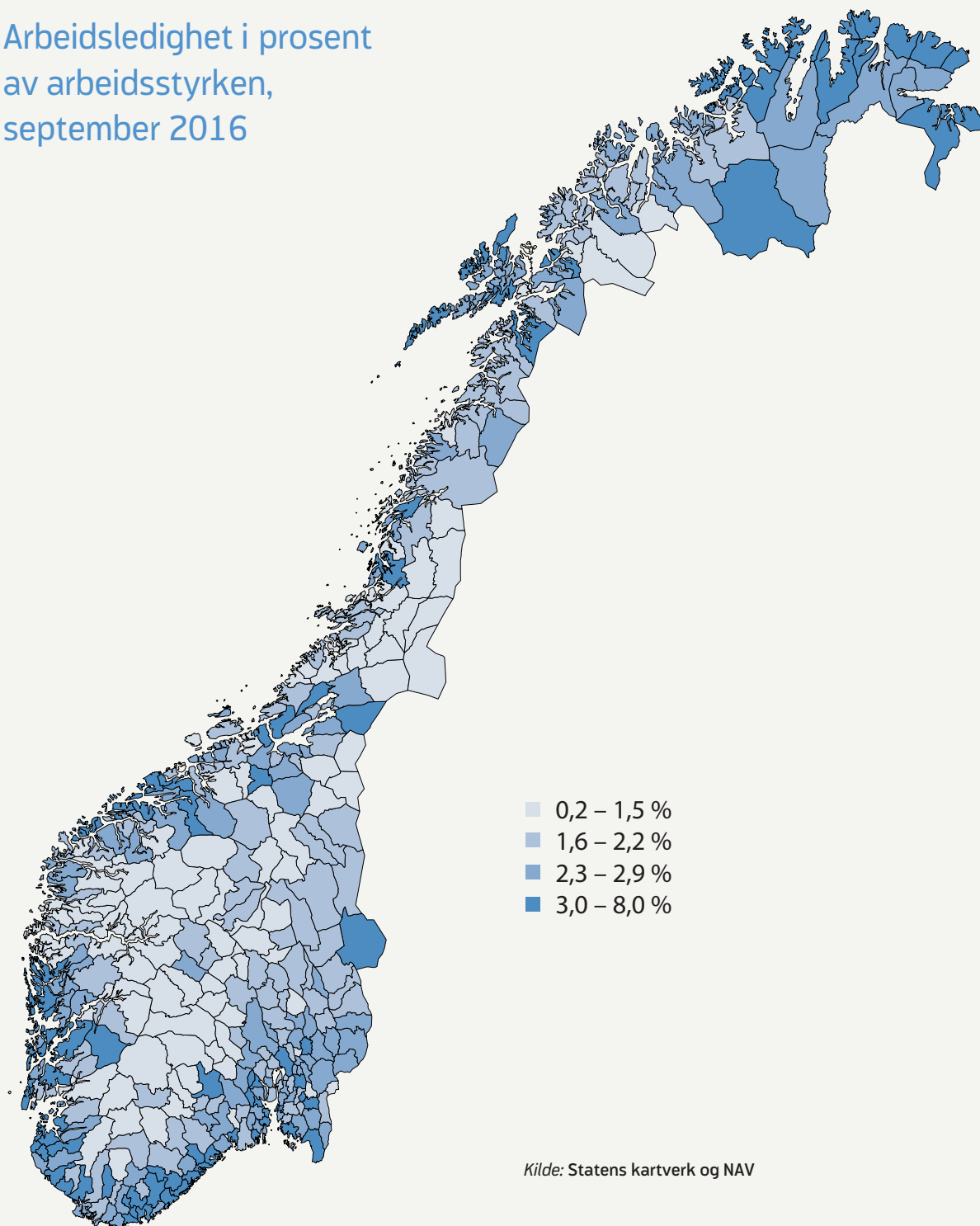

Innhold

Utviklingen på arbeidsmarkedet	3
Folkemengde og arbeidsstyrke fram mot 2040	19
Brukarar av hjelpemidlar i åra framover	31
Jobber de uføretrygdde mer etter uførereformen i 2015?	43
Lavere sysselsetting blant mødre etter økt kontantstøttesats	61
Forløpsanalyse av sykefravær: Når blir folk friskmeldt?	75
Økt uttak av AFP i privat sektor	101
Krav om å stå opp om morra'n: virker det?	115
Hvordan har økt ledighet påvirket bruken av helseytelser og økonomisk sosialhjelp?	131
<i>Begreper og definisjoner</i>	151

Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken, september 2016

UTVIKLINGEN PÅ ARBEIDSMARKEDET¹

NAVs arbeidsmarkedsprognose

Sammendrag

Den norske økonomien har vært inne i en oljedrevet nedgangskonjunktur de siste to årene. Dette har resultert i fallende sysselsetting og økt ledighet. Det er i hovedsak i de oljerelevante næringene at sysselsettingen har falt. Gjennom 2016 har vi imidlertid sett en gradvis bedring i norsk økonomi. Den økonomiske veksten har tatt seg noe opp, selv om den fortsatt er under trendveksten. Bruttoledigheten, som er summen av registrerte helt ledige og arbeidssøkere som deltar på tiltak, har stabilisert seg og var på samme nivå ved utgangen av september som den var i januar. Dette er en mer positiv utvikling enn vi la til grunn i vår forrige prognose. Det er fortsatt store geografiske forskjeller, og bruttoledigheten har fortsatt å øke i de mest oljedominte fylkene, men i et saktere tempo enn i fjor. I resten av landet har bruttoledigheten samlet gått noe ned.

Oljeprisen har holdt seg mellom 40 og 50 dollar de siste månedene, og vi legger til grunn kun en liten økning i prisen de neste årene. Vi venter at oljeinvesteringene vil fortsette å falle i år og i 2017, før de flater ut i 2018. Fallet i 2017 vil imidlertid bli klart mindre enn i de to foregående årene, slik at de negative impulsene fra oljebransjen vil bli mindre. Vi anslår at kronkursen vil fortsette å holde seg på et svakt nivå. Dette vil gi positive impulser til norsk eksport og turistbransjen. Boliginvesteringene øker nå raskt, og vi venter at disse vil fortsette å øke framover og bidra til vekst i fastlandsøkonomien.

Vi forventer at nedgangskonjunktoren nærmer seg slutten og at vi neste år går inn i en oppgangskonjunktur som vil forsterke seg noe i 2018. Vi anslår at antallet som er registrert som helt ledige hos NAV vil holde seg ganske stabilt ut 2016, før vi får en nedgang i ledigheten i 2017 og 2018. Vi anslår at det i gjennomsnitt vil være 84 000 helt ledige i 2016, 80 000 i 2017 og 76 000 i 2018.

¹ NAVs arbeidsmarkedsprognoser er utarbeidet av prognosegruppen i Arbeids- og velferdsdirektoratet. Artikkelen er skrevet av Johannes Sørbo og Leonid Andreev.

Utviklingen på arbeidsmarkedet

Færre sysselsatte

Sysselsettingen falt i første halvår av 2016, ifølge kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR). Dette kommer etter at sysselsettingen var relativt stabil fra slutten av 2014 og frem til tredje kvartal 2015. De tre siste kvartalene har sysselsettingen falt med til sammen om lag 12 000 personer, justert for normale sesongvariasjoner (figur 1). Det er imidlertid store forskjeller mellom ulike næringer. Innen utvinning av råolje og naturgass begynte sysselsettingen å falle utover i 2014 og fallet forsterket seg med den fallende oljeprisen (figur 2). De siste tre kvartalene har sysselsettingen falt med ytterligere 7 000 personer i denne næringen. Sysselsettingen har også falt i industrien, og da i hovedsak i den oljerelaterte industrien. De siste tre kvartalene er nedgangen i sysselsettingen størst innen produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, verftsindustri og annen transportmiddelindustri, samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr. I flere av næringene som ikke er oljerelatert stiger derimot sysselsettingen. Det gjelder for eksempel bygg og anlegg, helse- og sosialtjenester og overnattings- og serveringsvirksomhet.

Målt ved SSBs arbeidskraftundersøkelse² (AKU) stoppet sysselsetningsveksten opp ved årsskiftet 2014/15. I og med at dette er en utvalgsundersøkelse går den mer opp og ned fra kvartal til kvartal enn sysselsettingen i nasjonalregnskapet. Etter et fall i sysselsettingen i andre kvartal i år er den nå på samme nivå som i første kvartal 2015. Sysselsettingen har imidlertid falt klart for personer under 25 år i denne perioden, mens den har økt noe for de over 25 år. Mens sysselsettingen har falt det siste året har befolkningen økt, slik at andelen av befolkningen mellom 15 og 74 år som var sysselsatt falt fra 68,2 prosent i første kvartal 2015 til 67,2 i andre kvartal i år.

Lavere yrkesdeltakelse

Arbeidsstyrken er summen av de sysselsatte og arbeidsledige i yrkesaktiv alder (15–74 år), og tilsva-

rer tilbudet av arbeidskraft. Ifølge sesongjusterte AKU-tall fortsatte antall personer i arbeidsstyrken å øke fram til tredje kvartal 2015, før det kom en nedgang i fjerde kvartal (figur 1). Yrkesdeltakelsen økte likevel fra 2014 til 2015, noe som ikke er vanlig i en nedgangskonjunktur hvor ledigheten øker. I nedgangskonjunkturerne i 1987-1993, 2002-2005 og i 2008-2011 falt yrkesdeltakelsen, og dette har man også sett under nedgangskonjunkturer i andre land. I andre kvartal i år var det også en klar nedgang i yrkesdeltakelsen, men månedlige tall for juli tyder på at den kan gå noe opp igjen i tredje kvartal.

Fra andre kvartal i fjor til andre kvartal i år økte befolkningen i yrkesaktiv alder med 39 000 personer. Arbeidsstyrken falt likevel med 4 000 personer på grunn av et kraftig fall i sysselsettingen (figur 3). Dermed gikk yrkesdeltakelsen ned fra 71,6 prosent til 70,8 prosent. Arbeidsstyrken har falt mest i den yngste aldersgruppen, målt i antall personer. For aldersgruppen 15-24 år falt sysselsettingen med 22 000 personer, mens arbeidsledigheten steg med 2 000. I denne aldersgruppen er det ikke uvanlig at yrkesdeltakelsen varierer mer med konjunkturerne enn blant eldre. Færre jobber ved siden av studiene når det blir vanskeligere å få jobb, og flere velger å studere lenger enn de ville gjort om arbeidsmarkedet var bedre. AKU-tallene viser også at flere i denne aldersgruppen oppgir utdanning som hovedaktivitet enn for ett år siden.

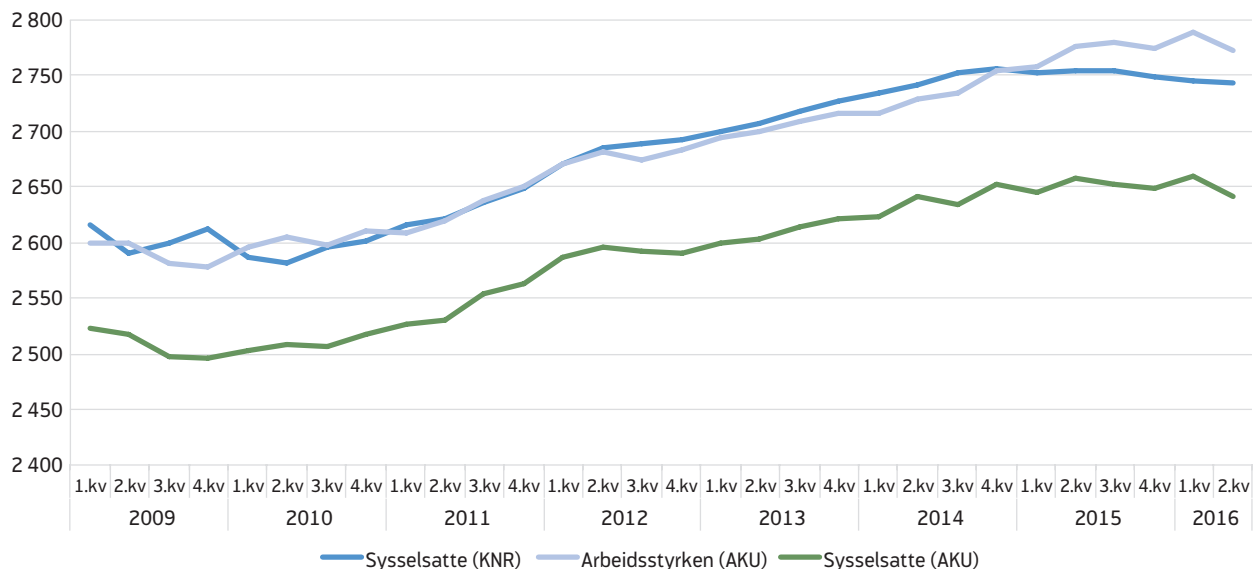
TO MÅL PÅ ARBEIDSLEDIGHETEN I NORGE

NAVs ledighetstall viser antall personer som registrerer seg som arbeidssøkere hos NAV. Statistisk sentralbyrås (SSB) arbeidskraftundersøkelse (AKU) er en utvalgsundersøkelse som kartlegger arbeidsstyrken, sysselsettingen og arbeidsledigheten. Personer uten arbeid, som ikke har rett på dagpenger eller til å delta på arbeidsmarkedstiltak, kan mangle incentiv til å registrere seg som arbeidssøker hos NAV samtidig som de svarer i AKU at de er ledige og aktivt søker arbeid. Dette er en av grunnene til avviket mellom antall registrerte ledige hos NAV og ifølge AKU. For nærmere forklaring om avviket mellom registrert ledighet og AKU-ledighet, se <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/akumnd/tilleggsinformasjon/arsaker-til-avvik-i-ledighetstallene-til-nav-og-ssb>. Se også «Begreper og definisjoner» bakerst i publikasjonen for en detaljert beskrivelse av de ulike arbeidsmarkedsvareblene.

.....

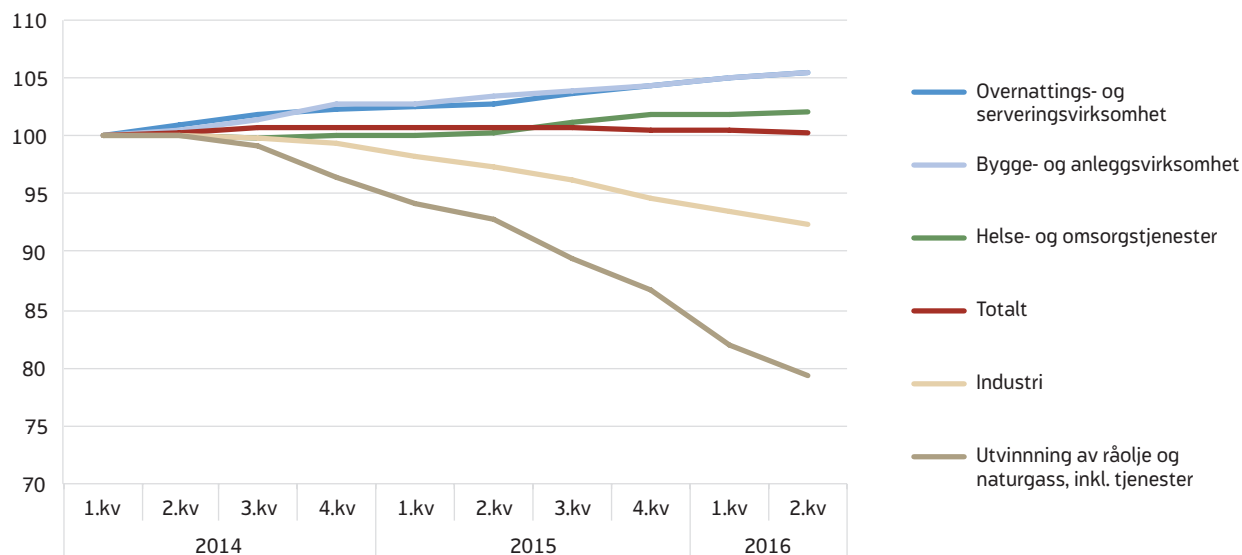
² Sysselsettingen målt ved AKU inkluderer kun personer registrert bosatte i Norge, og er derfor lavere enn sysselsettingen slik den beregnes i kvartalsvis nasjonalregnskap. Sistnevnte inkluderer også midlertidig sysselsatte som ikke er registrert bosatte.

Figur 1. Sysselsatte ifølge AKU og Nasjonalregnskapet. Arbeidsstyrken ifølge AKU. Sesongjustert. 1 000 personer

Kilde: SSB

Figur 2. Sesongjustert utvikling i sysselsettingen i utvalgte næringer. Kvartalsvis nasjonalregnskap. Indeksert: 1. kvartal 2014 =100

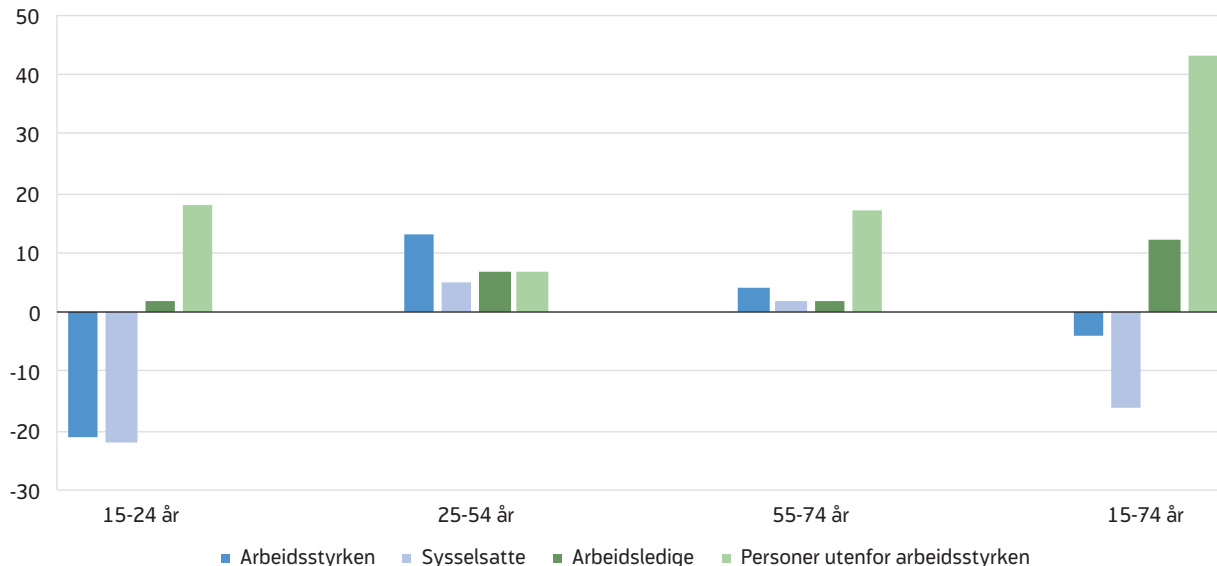
Kilde: SSB

Stabil bruttoledighet

Antallet helt ledige og arbeidssøkere som deltar på tiltak (bruttoledigheten) økte fra 86 800 personer i desember 2014 til 100 900 i januar 2016, ifølge sesongjusterte tall, og har etter det stabilisert seg på dette nivået (figur 4). På grunn av en økning i tiltaksnivået har antallet helt ledige falt med 4 000 personer fra

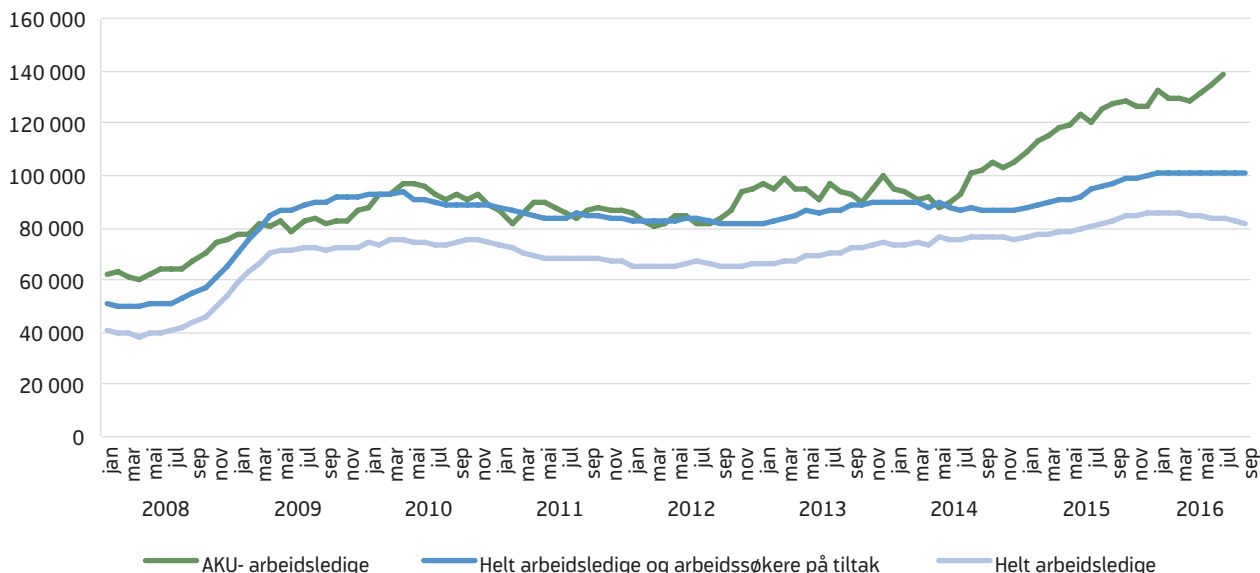
februar til september i år, justert for normale sesongvariasjoner. Ved utgangen av september var 78 500 personer registrert som helt ledige, noe som utgjør 2,8 prosent av arbeidsstyrken (ikke sesongjustert). Utviklingen i den registrerte ledigheten har dermed vært klart bedre enn vi ventet i vår forrige prognose fra mai i år.

Figur 3. Endringer i befolkningen i yrkesaktiv alder etter arbeidsstyrkestatus. 1 000 personer. 2. kvartal 2015 – 2. kvartal 2016

Kilde: SSB

Figur 4. Utviklingen i antallet registrerte helt ledige, summen av helt ledige og arbeidssøkere på tiltak og arbeidsledige ifølge Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelse (AKU). Sesongjusterte tall

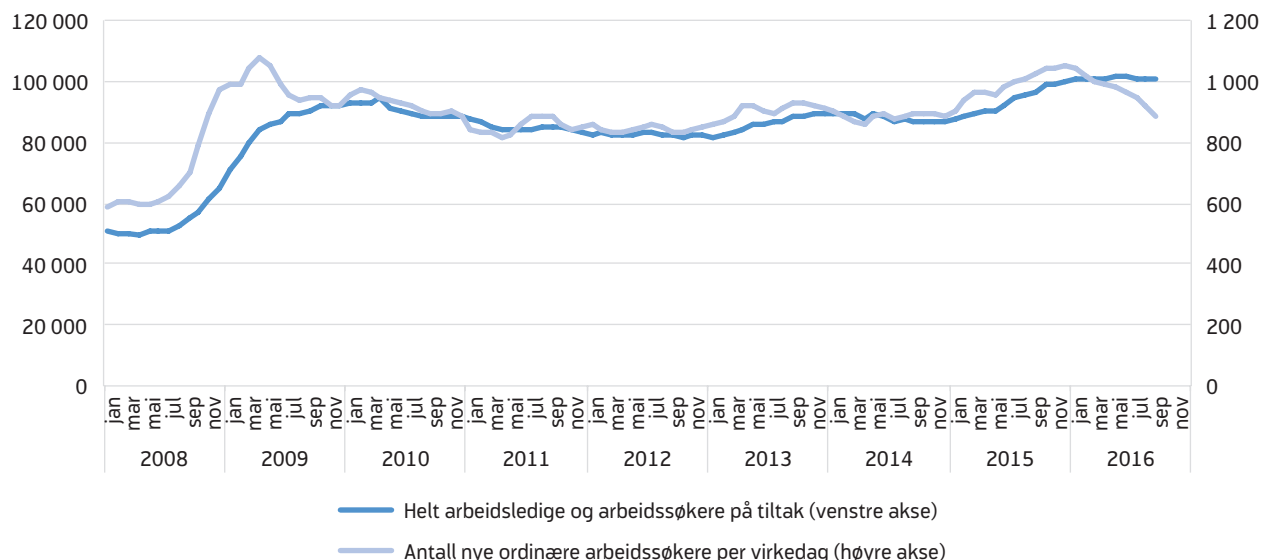

Kilde: SSB og NAV

Arbeidsledigheten målt ved AKU begynte å øke tidligere enn den registrerte ledigheten, under sommeren 2014. Fram til høsten 2015 økte den også betydelig mer enn den registrerte ledigheten. I perioden fra august 2015 til mai 2016 holdt imidlertid AKU-ledig-

heten seg stabil, men den har nå økt igjen de to siste månedene. Det skyldes at flere har kommet inn i arbeidsstyrken. Ved utgangen av juli var 139 000 personer arbeidsledige ifølge AKU, noe som tilsvarer 5,0 prosent av arbeidsstyrken.

Figur 5. Utviklingen i antallet helt ledige og arbeidssøkere på tiltak ved utgangen av måneden (venstre akse) og i antallet nye ordinære arbeidssøkere per virkedag (høyre akse)

Kilde: NAV

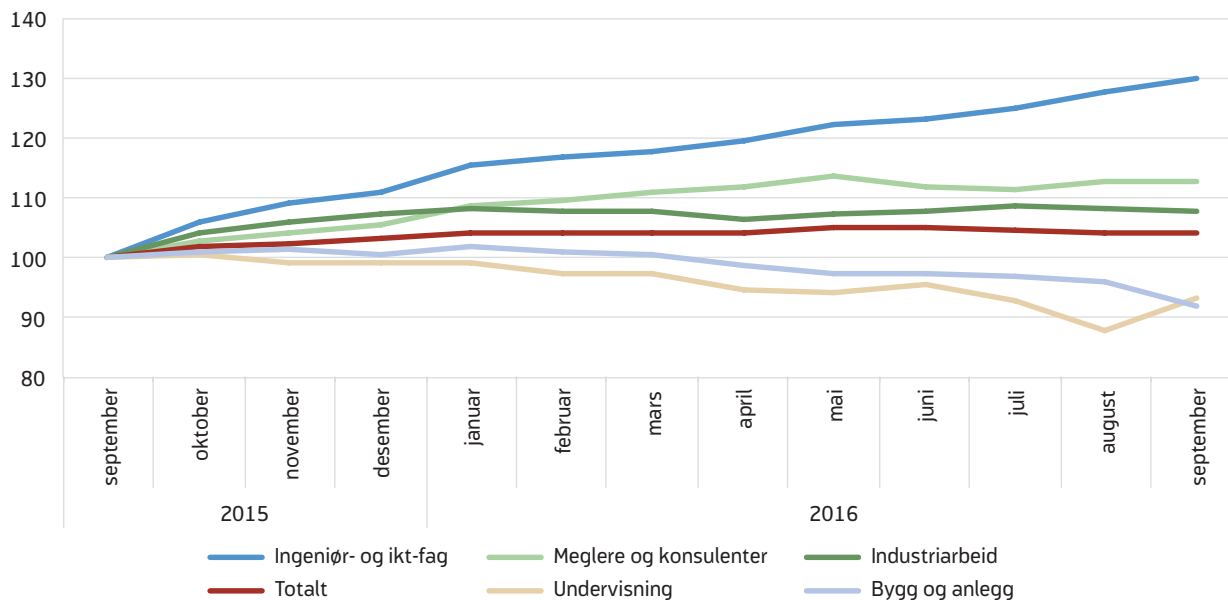
At bruttoledigheten har stabilisert seg henger sammen med at det er færre som melder seg som arbeidssøkere enn det som var tilfellet i fjor (figur 5). I desember 2015 registrerte om lag 1 050 nye arbeidssøkere³ seg hos NAV per virkedag, ifølge sesongjusterte tall. Siden har dette falt hver måned, og i september var det nede i om lag 890 nye arbeidssøkere per virkedag. En differanse på 100 arbeidssøkere per virkedag innebærer i overkant av 2 000 færre nye arbeidssøkere i løpet av en måned. Når bruttoledigheten likevel ikke har begynt å gå ned ennå, skyldes dette både at tilgangen på nye arbeidssøkere fortsatt er på et relativt høyt nivå, men også at det nå er flere som har vært arbeidssøkere lenge. Ved utgangen av september har bruttoledigheten økt mest blant de som har vært arbeidssøkere i mellom ett og ett og et halvt år, sammenlignet med september i fjor. Det er også økning i antallet personer som har vært arbeidssøkere i mer enn halvannet år. Sammenlignet med september i fjor, var det ved utgangen av september 3 900 flere helt ledige og arbeidssøkere på tiltak som har vært arbeidssøkere i mer enn ett år. Det er i hovedsak i Rogaland og Hordaland vi ser at flere går ledige lenge.

Selv om bruttoledigheten har stabilisert seg i år øker den fortsatt innen ingeniør- og ikt-fag, men i et saktere tempo enn det som var tilfellet gjennom 2015 (figur 6). De siste to årene har bruttoledigheten mer enn doblet seg innen ingeniør- og ikt-fag. Det er i all hovedsak ingeniører og sivilingeniører som har hatt en økning i bruttoledigheten, og særlig de som jobber innenfor petroleumsfag. Innen ikt-fag er økningen langt mindre. Også yrkesgruppene meglere og konsulenter og industriarbeidere har hatt en klar økning i bruttoledigheten, men for disse gruppene har ledigheten stabilisert seg de siste månedene. Alle disse yrkesgruppene er sterkt påvirket av utviklingen i oljerelatert næringsliv.

For andre yrkesgrupper har bruttoledigheten nå begynt å gå ned. Innen bygge- og anleggsarbeid flatet antallet helt ledige og arbeidssøkere på tiltak ut høsten 2015, før det begynte å gå ned i 2016. Dette er naturlig å se i sammenheng med økte boliginvesteringer og økte samferdselsinvesteringer. En annen yrkesgruppe som har hatt nedgang i bruttoledigheten det siste året er undervisning, med en nedgang på 7 prosent. Dette er også yrkesgruppen med lavest bruttoledighet, med 0,9 prosent av arbeidsstyrken ved utgangen av september.

³ Nye arbeidssøkere inkluderer både helt ledige, arbeidssøkere som deltar i tiltak og delvis ledige.

Figur 6. Utviklingen i summen av helt ledige og arbeidssøkere på tiltak i ulike yrkesgrupper. Sesongjustert. Indeksert: September 2015 =100

Kilde: NAV

Store regionale forskjeller

De siste to årene har vært preget av svært store geografiske forskjeller på arbeidsmarkedet. Nedgangen i oljebransjen og oljerelatert industri har særlig rammet Rogaland, hvor bruttoledigheten har mer enn doblet seg på to år. Økningen i ledigheten var særlig stor gjennom 2015, mens veksten har avtatt i 2016 (figur 7). Også i Hordaland (55 %), Møre og Romsdal (54 %) og Vest-Agder (29 %) har bruttoledigheten økt klart de siste to årene. Dette er fylkene som etter Rogaland har hatt størst andel sysselsatte innen oljerelatert næringsliv.

I resten av landet har bruttoledigheten så langt i 2016 gått noe ned. Nedgangen har vært størst i Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Finnmark, men vi ser også en nedgang i Osloregionen. Flere av disse fylkene har relativt få ansatte innen oljerelatert næringsliv, og andre deler av næringslivet nyter godt av blant annet svak kronekurs, lav rente og økt boligbygging. Den svake kronekursen er viktig for tradisjonell eksport, men har også bidratt til at turistnæringen har hatt et svært godt år. Ifølge statistikk fra SSB har antallet overnattinger på norske hoteller økt med fire

prosent i årets syv første måneder, sammenlignet med samme periode i fjor

Utviklingen internasjonalt

Eksporten av tradisjonelle varer og tjenester utgjør i overkant av 25 prosent av Fastlands-BNP⁴. Omfanget av norsk eksport betyr mye for produksjonen i Norge og derfor også etterspørselen etter arbeidskraft. I 2015 gikk nesten 70 prosent av fastlandseksporten til EU og USA, målt i løpende priser. Utviklingen hos våre handelspartnere er derfor viktig for utviklingen i norsk økonomi.

Lavere vekst i eurosonen

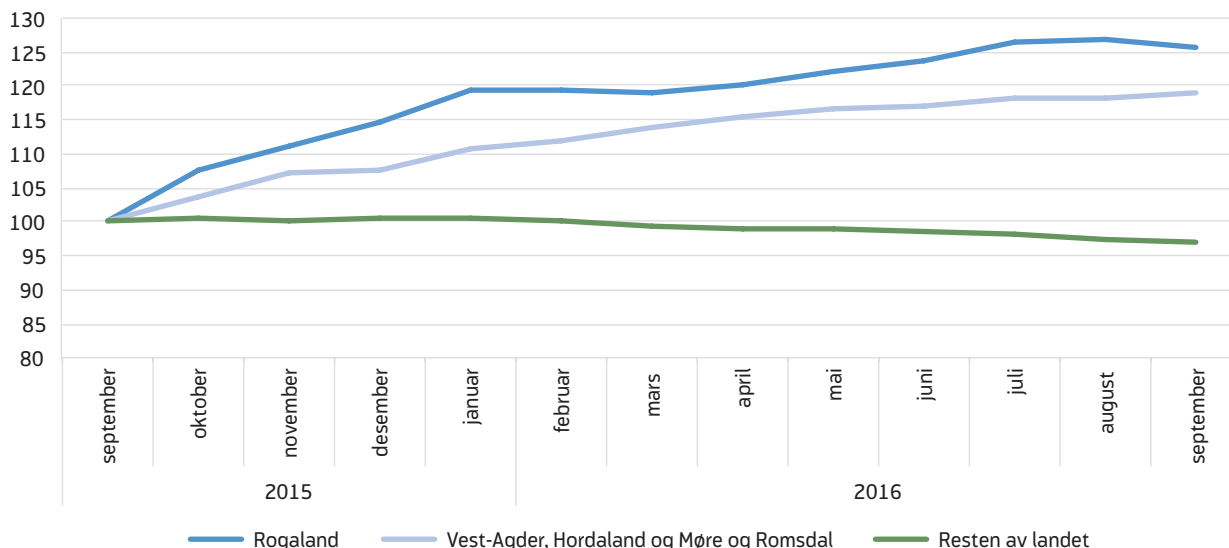
Fra første til andre kvartal i år vokste BNP i eurosonen med 0,3 prosent, som er den laveste veksttaket på to år (figur 8). Lavere vekst enn i første kvartal i Tyskland bidro til å trekke veksten ned. I tillegg ble det i andre kvartal nullvekst i Frankrike og Italia, som

.....

⁴ Bruttonasjonalprodukt for Fastlands-Norge er lik bruttonasjonalprodukt (BNP) utenom næringene utvinning av olje og naturgass, tjenester knyttet til olje- og gassutvinning, rørtransport og utenriks sjøfart.

Figur 7. Utviklingen i summen av helt ledige og arbeidssøkere på tiltak i ulike regioner. Sesongjustert. Indeksert: September 2015 =100

Kilde: NAV

er eurosonens andre og tredje største økonomier. I Spania er derimot utvikling positiv med en vekst på 0,8 prosent i fire kvartaler på rad. I juli 2016 gikk industriproduksjonen i eurosonen ned med 1,1 prosent og var 0,5 prosent lavere enn for ett år siden, noe som kan tyde på lav vekst i eurosonen også i tredje kvartal.

Selv om arbeidsledigheten i eurosonen fortsatt er høy, fortsetter arbeidsmarkedet å bedre seg noe. Sysselsettingen i eurosonen økte med 0,4 prosent i første og andre kvartal 2016, ifølge sesongjusterte tall fra Eurostat. Ved utgangen av juli var arbeidsledigheten på 10,1 prosent av arbeidsstyrken, uendret siden april, men den laveste siden september 2011. Det er fortsatt store forskjeller mellom landene, fra Tsjekia og Tyskland med en ledighet på 4,2 prosent til Hellas med 24 prosent. I Spania har ledigheten nå falt under 20 prosent.

Usikkerhet i kjølvannet av den britiske folkeavstemningen

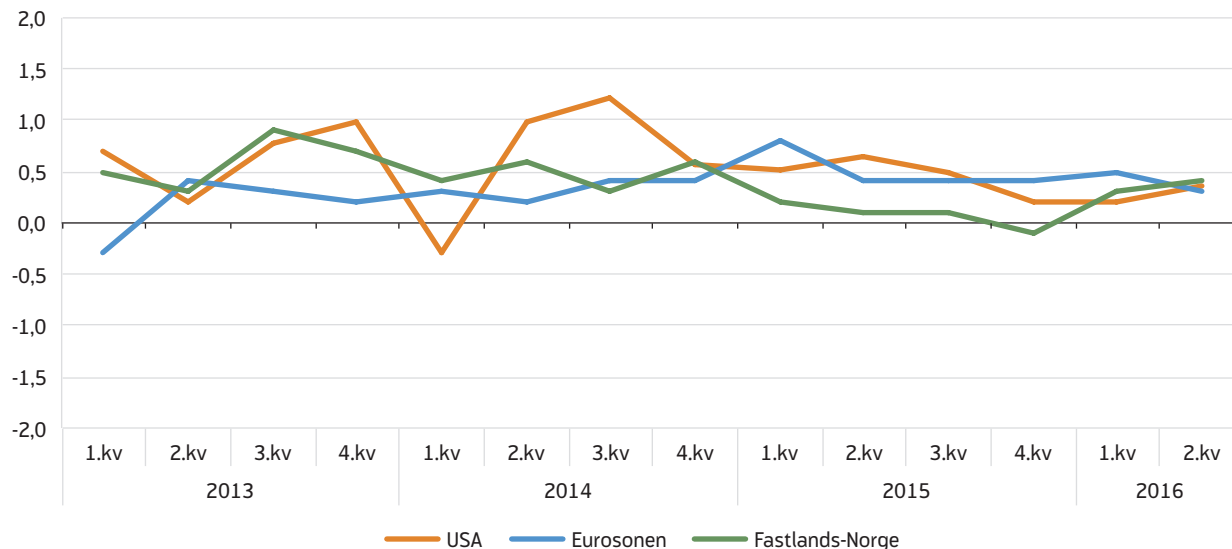
Storbritannia stemte 23. juni i år ja til at landet skulle melde seg ut av EU, såkalt Brexit. Det skapte umiddelbart stor uro i det globale finansmarkedet og førte

til kraftig svekking av pundet og børsfall. Børsen i London har imidlertid hentet seg inn igjen og hovedindeksen er nå høyere enn før avstemningen. Sveking av pundet var positivt for eksport og turisme, og svært ekspansiv pengepolitikk bidrar isolert sett til høyere økonomisk vekst. En undersøkelse blant britiske industriledere i september tyder på fortsatt vekst i industriproduksjonen og solid ordretilgang. På lengre sikt er det imidlertid grunn til å tro at usikkerheten om konsekvensene av EU-utmeldingen vil bidra til lavere investeringer og sysselsetting. Prognosene for den videre veksten i britisk økonomi har blitt kraftig nedjustert av blant annet IMF og andre prognosemiljøer. Utmeldingen kan også bidra til lavere vekst i EU. Mye avhenger nå av hvilke avtaler som blir forhandlet frem mellom EU og Storbritannia.

Moderat vekst i USA

I USA økte BNP med 1,4 prosent målt i årlig rate i andre kvartal 2016, ifølge sesongjusterte tall fra Bureau of Economic Analysis. Dette er noe høyere enn i første kvartal da veksten var på 0,8 prosent. Høyere privat forbruk og eksport har bidratt mest til veksten, mens en bred nedgang i investeringene og i offentlig forbruk trakk BNP ned.

Figur 8. Kvartalsvis BNP-vekst blant Norges viktigste handelspartnere. Sesongjusterte tall. Prosent

Kilde: Eurostat og SSB (KNR)

Andelen av befolkningen som er sysselsatt har økt fra 59,4 prosent i august 2015 til 59,7 prosent i august 2016, og arbeidsledigheten var på 4,9 prosent av arbeidsstyrken i august, ifølge sesongjusterte tall fra Bureau of Labor Statistics. Ledigheten var dermed 0,2 prosentpoeng lavere enn i august 2015, og lavere enn før finanskrisen.

Siden fjerde kvartal i fjor har den kvartalsvise BNP-veksten i USA vært på rundt én prosent målt i årlig rate, ned fra vekstrater på to prosent eller høyere i de foregående kvartalene. IMF har nylig nedjustert prognosen for veksten i den amerikanske økonomien i år fra 2,2 til 1,6 prosent.

Årets presidentvalg bidrar til større usikkerhet enn vanlig om den videre politikken i USA på sentrale områder som internasjonal handel, immigrasjon m.m. Vi legger til grunn at det ikke blir noen store endringer i amerikansk politikk etter valget i vår prognose.

Den globale økonomien

Kinas økonomi fortsetter overgangen til en mer moderat vekst enn før. Veksten er nå er i økende grad drevet av innenlandsk etterspørsel og i mindre grad av eksport. Myndighetene øker investeringer til store infrastrukturprosjekter og fører samtidig mer ekspan-

siv pengepolitikk, noe som gir utslag i fortsatt høy vekst i industrien. Ifølge tall fra Kinas National Bureau of Statistics var industriproduksjonen i august 6,3 prosent høyere enn i august i fjor, den høyeste økningen siden mars i år. Mange påpeker at veksten i stor grad er lånefinansiert, noe som fører til en høyere andel dårlige lån og øker risikoen for en bankkrise. IMF anslår en vekst på 6,6 prosent i år og 6,2 prosent i Kina neste år.

Den samlede globale veksten ventes å ligge på 3,1 prosent i 2016, uendret fra i fjor. I 2017 anslås veksten å bli på 3,4 prosent, ifølge IMF's prognose fra oktober. Det er anslaget for BNP-veksten i industrilandene samlet i år som IMF har nedjustert siden juli. Særlig veksten i USA, Frankrike og Italia. Veksten i de fremvoksende økonomiene i år har blitt litt oppjustert.

Utviklingen i Norge

Noe høyere vekst

Norge er nå inne i en nedgangskonjunktur drevet av redusert etterspørsel fra petroleumsnæringen. Oljeinvesteringene begynte å gå ned mot slutten av 2013, etter flere år med kraftig vekst. Kostnadsnivået i oljebransjen var blitt høyt, og selskapene varslet kutt. Nedgangen i oljeinvesteringene ble forsterket av det

Tabell 1. Utvikling i makroøkonomiske hovedstørrelser. Årlig vekst og sesongjustert kvartalsvis vekst. Prosent

	2014	2015	3. kv. 2015	4. kv. 2015	1. kv. 2016	2. kv. 2016
Bruttonasjonalprodukt	1,9	1,6	1,5	-1,3	1,0	0,0
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge	2,2	1,1	0,1	-0,1	0,3	0,4
Konsum i husholdninger	1,7	2,1	0,0	0,6	0,6	0,4
- Varekonsum	0,9	1,0	-0,7	-0,3	0,4	0,0
- Tjenestekonsum	2,3	3,5	0,8	1,0	0,8	1,1
Konsum i offentlig forvaltning	2,7	2,1	0,4	0,6	0,6	0,6
Bruttoinvestering i fast realkapital	-0,7	-3,8	0,7	-0,6	-1,6	0,1
- Utvinning og rørtransport	-3,2	-15,0	-7,3	-3,3	-5,4	-3,7
- Fastlands-Norge	0,4	0,6	3,8	0,2	-0,8	1,7
- - - Næringer	-0,7	-1,6	-0,9	1,2	-1,0	2,1
- - - Tjenester tilknyttet utvinning	-14,7	-14,0	-49,5	-19,9	-20,5	18,7
- - - Andre tjenester	-1,9	-1,2	-1,6	1,7	-1,4	5,0
- - - Industri og bergverk	4,2	-7,8	6,2	3,6	-3,6	-1,2
- - - Annen vareproduksjon	1,0	3,0	2,5	-0,3	2,7	-3,9
- - Boliger (husholdninger)	-1,4	1,6	1,5	3,2	0,9	2,3
- - Offentlig forvaltning	4,4	3,0	13,5	-4,1	-2,2	0,4
Eksport i alt	3,1	3,7	6,1	-2,2	-2,7	-0,3
- Tradisjonelle varer	3,1	5,8	0,4	-0,9	-4,6	-0,4
- Råolje og naturgass	2,7	3,2	9,5	-4,9	2,4	-1,8
Import i alt	2,4	1,6	0,5	2,9	-0,9	-1,7
- Tradisjonelle varer	2,1	1,9	-1,3	3,3	-0,6	-2,4

Kilde: Nasjonalregnskapet

kraftige fallet i oljeprisen fra andre halvår 2014. Veksten i BNP for Fastlands-Norge har vært svak siden fallet i oljeprisen startet, men var noe høyere i første halvår 2016 enn gjennom 2015. Fra første til andre kvartal 2016 økte Fastlands-BNP med 0,4 prosent. Målt som årlig rate tilsvarende dette en vekst på 1,5 prosent, noe som fortsatt er under den estimerte trendveksten⁵ for norsk økonomi på to prosent.

Lavere investeringer

De totale bruttoinvesteringene utgjør mer enn en fjerdedel av Fastlands-BNP og inkluderer både investeringer på norsk sokkel og på fastlandet. Bruttoinvesteringene steg i perioden 2012 til 2014, men har siden gått ned. Det skyldes særlig det store fallet i oljeinvesteringene. Fallet i bruttoinvesteringene har likevel

blitt dempet av økte offentlige investeringer og økte boliginvesteringer (figur 9).

Fortsatt nedgang i petroleumsinvesteringene

Oljeprisen falt kraftig fra sommeren 2014 og fram til januar i år. På det laveste var oljeprisen i januar under 30 dollar, men har etter dette gått opp og vært på mellom 40 og 50 dollar i august og september. Selv om OPEC nå har blitt enige om et produksjonskutt, tror vi ikke på en kraftig vekst i prisene framover. Stiger oljeprisen mye vil det sannsynligvis produseres mer skiferolje igjen, slik at prisen presses ned. På noe lengre sikt kan de kraftige kuttene man har sett i oljeinvesteringene verden rundt kunne føre til lavere oljeproduksjon enn det som blir etterspurt, og etterhvert føre til en økning i oljeprisen. Samtidig bidrar ny teknologi til økt etterspørsel etter andre energikilder, og vi ser nå en kraftig vekst innen fornybar

⁵ Vi benytter SSBs estimat på trendveksten i fastlandsøkonomien.

energi globalt⁶. Vi legger til grunn i våre prognoser at oljeprisen vil øke gradvis framover og blir på 55 dollar fatet i gjennomsnitt i 2018 (se tabell 3).

Utviklingen i oljeinvesteringene er også sterkt påvirket av fallet i oljeprisen. Investeringene nådde sitt høyeste nivå i tredje kvartal 2013, før de begynte å falle. Nedgangen ble klart forsterket av fallet i oljeprisen fra andre halvår 2014, og oljeinvesteringene har nå falt 34 prosent siden tredje kvartal 2013 (figur 9). I SSBs investeringsundersøkelse fra august har virksomhetene nedjustert anslaget for investeringer innen olje- og gassvirksomhet noe for både 2016 og 2017, sammenlignet med anslaget i mai. Investeringene anslås å falle med om lag 16 prosent fra 2015 til 2016 og ytterligere 8 prosent i 2017, målt i løpende priser. Vi venter at de negative impulsene fra redusert etterspørsel i oljebransjen vil fortsette i år, men at nedgangen i oljeinvesteringene blir mindre i 2017 enn i år og i fjor. I 2018 har vi lagt til grunn at oljeinvesteringene stabiliserer seg.

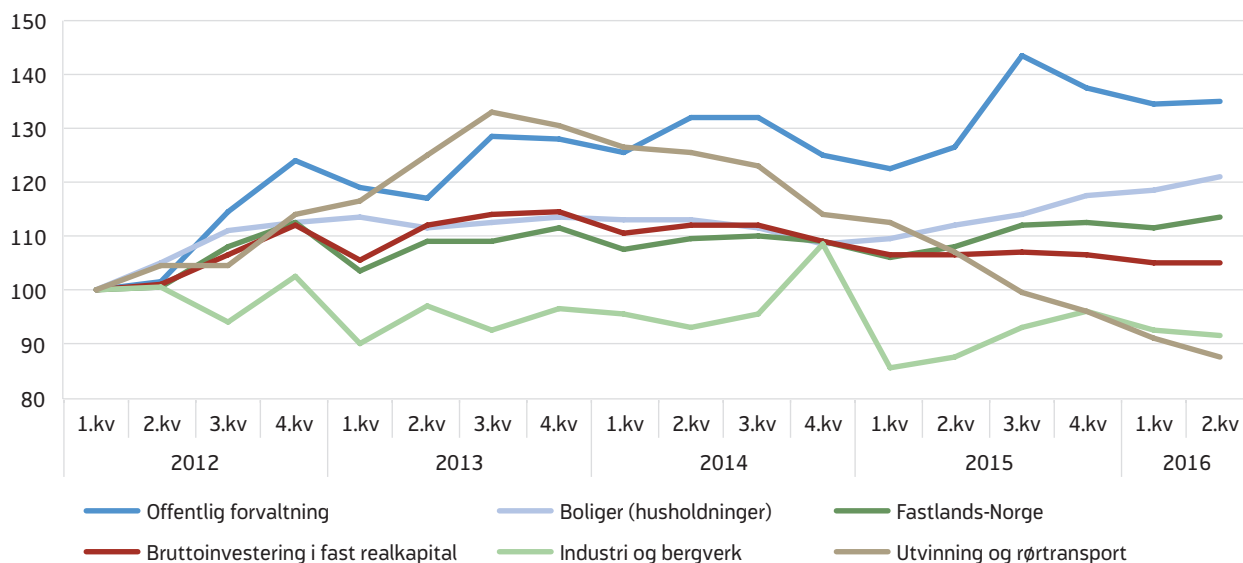
Vekst i boliginvesteringene

Etter nedgang i 2014 har boliginvesteringene økt gjennom hele 2015 og første halvår 2016. I andre kvartal 2016 var boliginvesteringene 12 prosent høyere enn i fjerde kvartal 2014. Boligprisene fortsetter også å øke, særlig i Osloområdet. I andre kvartal var boligprisene 5,5 prosent høyere enn året før for landet samlet, mens de i Oslo og Bærum hadde steget med 12,7 prosent. Månedlige tall fra Eiendom Norge viser en fortsatt kraftig vekst så langt i tredje kvartal, og at boligprisene nå også har begynt å gå opp i Stavanger etter en periode med prisfall.

Antall igangsettingstillatelser til nye boliger har økt kraftig det siste halvannet år. I løpet av perioden september 2015 til august 2016 ble det gitt tillatelse til bygging av 34 600 nye boliger, en økning på 22 prosent sammenlignet med forrige tolv månedersperiode. Med utviklingen vi nå ser på boligmarkedet, fortsatt lav rente og noe lavere ledighet framover, venter vi at boliginvesteringene vil fortsette å øke de neste årene, noe som vil bidra til fortsatt vekst i sysselsettingen innen bygg og anlegg.

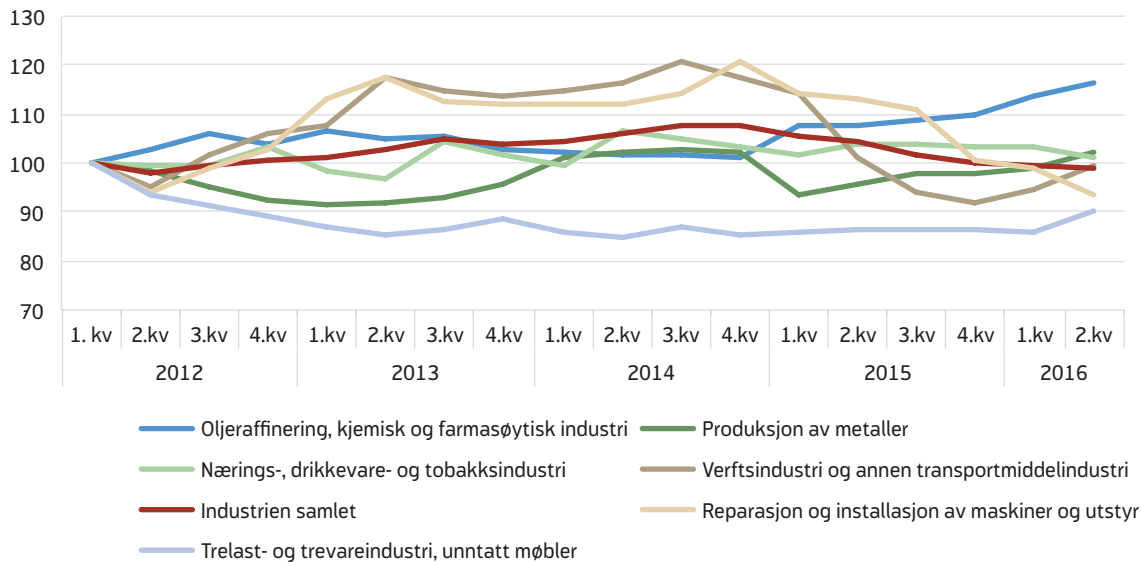
⁶ Ifølge rapporten «Global Trends in Renewable Energy Investments 2016» fra UNEP og Bloomberg New Energy Finance var investeringene i fornybar energi rekordhøye i 2015, og langt høyere enn investeringene i kull- og gasskraft.

Figur 9. Utviklingen i investeringene. Sesongjustert. Indeksert: 1. kvartal 2012=100

Kilde: SSB

Figur 10. Bruttoprodukt for industrien. Utvalgte industrinæringer. Sesongjustert. Indeksert: 1. kvartal 2012=100

Kilde: SSB (Kvartalsvis nasjonalregnskap)

Todelingen i norsk industri reverseres

Etter et kraftig fall i første kvartal 2015 var investeringene innen industri og bergverk 8 prosent lavere i 2015 enn i 2014, selv om de økte gjennom året (figur 9). I første halvår i år har investeringene på ny falt. Investeringene har falt innen produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, noe som henger sammen med nedgangen i oljebransjen. Innen andre deler av industrien har investeringene økt, blant annet innen trelast- og trevareindustrien.

I SSBs investeringsundersøkelse fra august anslår virksomhetene at industriinvesteringene vil ta seg opp i andre halvår 2016 og bli på 22 milliarder for året samlet. Det er om lag ti prosent mer enn tilsvarende anslag for 2015. Anslaget for 2017 er derimot justert ned siden forrige undersøkelse i mai, og er nå på knappe 16 milliarder. At anslagene for 2017 er lavere enn 2016 skyldes blant annet at noen store investeringer innen oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri ferdigstilles i år.

Bruttoproduktet i industrien falt gjennom 2015 og første halvår 2016 (figur 10). Nedgangen skyldes i stor grad fallende produksjon i næringene som leverer til

oljeindustrien, som reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr. I 2015 var det også kraftig fall innen verftsindustri og annen transportmiddelindustri, men her har veksten tatt seg opp så langt i 2016. Utviklingen innen tradisjonell eksportindustri har vært mer positiv og bidratt til å dempe nedgangen i industrien samlet. Produksjon innen oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri har hatt god vekst, og trelast og trevarer har også hatt en liten økning. Todelingen vi har sett de siste tiårene, med en langt sterkere vekst i oljerelatert industri enn annen industri, er altså nå snudd.

Moderat vekst i privat konsum

Husholdningenes forbruk utgjør om lag halvparten av Fastlands-BNP, slik at deres forbruksbeslutninger har stor betydning for veksten i norsk økonomi. I 2015 var husholdningenes konsum 2,1 prosent høyere enn i 2014, og veksten fortsatte i første halvår i år. Det er tjenestekonsumet som øker, mens varekonsumet har flatet ut. Med et moderat lønnsoppgjør og høy inflasjon ligger det an til reallønnsnedgang i 2016, noe som bidrar til å dempe konsumet da lønningene er hovedkilden til inntekt for husholdningene. Lavere renteutgifter og økte boligpriser drar i motsatt retning. Samlet anslår vi en vekst i privat konsum på 1,9 pro-

Tabell 2. Befolkning i yrkesaktiv alder, arbeidsstyrken, sysselsatte og arbeidsledige ifølge AKU

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Befolkning 15-74 år	3 559 000	3 618 000	3 680 000	3 743 000	3 798 000	3 850 000	3 896 000
Arbeidsstyrken	2 590 000	2 602 000	2 629 000	2 677 000	2 704 000	2 734 000	2 772 000
Sysselsatte	2 508 000	2 508 000	2 543 000	2 591 000	2 610 000	2 637 000	2 651 000
Yrkesdeltakelsen	72,8 %	71,9 %	71,4 %	71,5 %	71,2 %	71,0 %	71,2 %
AKU-arbeidsledige	82 000	94 000	86 000	86 000	95 000	96 000	121 000
Registrerte helt ledige (NAV)	69 267	74 643	69 395	65 682	69 719	75 254	80 561

Kilde: SSB og NAV

sent i 2016. Svekkelsen av kronkursen de siste par årene har bidratt til å dra opp inflasjonen. De siste månedene har imidlertid kronkursen styrket seg noe, og vi venter at prisveksten på importerte varer dermed vil avta og bidra til at inflasjonen går noe ned igjen. Sammen med en moderat oppgangskonjunktur og økt sysselsetting vil dette bidra til høyere vekst i realinntektene for husholdningene og vi venter derfor at veksten i konsumet vil ta seg noe opp de to neste årene.

Høyere eksport av tradisjonelle varer

Den svake kronkursen er svært positiv for norsk eksport, siden denne gjør norske varer billigere i utlandet. Eksporten av tradisjonelle varer økte med 5,8 prosent fra 2014 til 2015. I første halvår i år falt likevel eksporten av tradisjonelle varer. Det var eksport av raffinerte oljeprodukter og verkstedprodukter som bidro til nedgangen. Sistnevnte kan ha sammenheng med nedgangen i petroleumsrelatert etterspørsel i utlandet ifølge SSB. Innenfor nærings-

Tabell 3. NAVs prognose for utviklingen i norsk økonomi i 2016, 2017 og 2018. Prosentvis vekst om ikke annet er angitt

	2016	2017	2018
Arbeidsmarked			
Registrerte helt ledige (antall personer)	84 000	80 000	76 000
Registrerte helt ledige i prosent av arbeidsstyrken	3,0	2,9	2,7
AKU-arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken	4,8	4,7	4,4
Sysselsettingsvekst (AKU)	0,0	0,6	1,2
Arbeidsstyrkevekst (AKU)	0,4	0,4	1,0
Realøkonomi			
Konsum i husholdninger mv.	1,9	2,1	2,4
Bruttoinvesteringer Fastlands-Norge	3,8	4,1	3,2
- Boliginvesteringer	7,7	5	3,4
Petroleumsinvesteringer	-17,7	-8	1,5
Eksport	0,7	1,5	1,9
- Tradisjonelle varer	-1,3	3,8	3,9
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge	0,8	2,0	2,4
Valutakurs og oljepris			
NOK per euro (nivå)	9,3	9,2	9,1
Råoljepris i dollar (nivå)	44	51	55

Kilde: NAV

og nytelsesmidler, samt kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter var det derimot en økning i eksporten.

Framover venter vi noe høyere vekst i verdensøkonomien og at etterspørselen etter norske varer og tjenester dermed vil ta seg opp. Den norske kronen har svekket seg mye etter at oljeprisen begynte å falle, og vi venter at den vil holde seg svak gjennom prognoseperioden. Dette vil også bidra til høyere etterspørsel fra utlandet, noe som vil medføre høyere vekst i eksportvolumet av norske varer og tjenester de neste to årene, etter en svakere utvikling i år.

Konjunkturoppgang fra neste år

Selv om vi venter lav vekst i fastlandsøkonomien i år, tror vi at vi nå har passert konjunkturbunnen og at vi neste år vil gå inn i en forsiktig oppgangskonjunktur som vil forsterke seg noe i 2018. Dette skyldes både at fallet i oljeinvesteringer og produksjon i oljerelaterte næringer avtar, slik at de negative impulsene herfra blir mindre, men også at lav rente og svak kronekurs bidrar til vekst i blant annet boliginvesteringer og eksport, og at veksten i konsumet også tar seg noe opp de neste årene.

NAV's arbeidsmarkedsprognose

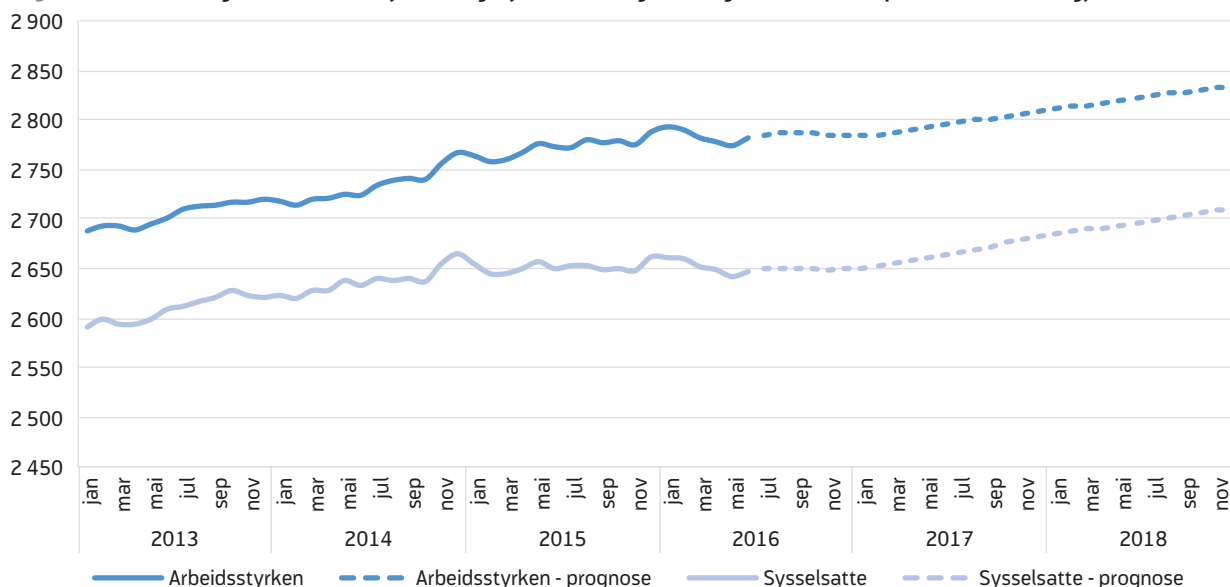
Nedgangskonjunktoren vi nå er inne i har bidratt til en nedgang i sysselsettingen og økt ledighet. Det har imidlertid vært flere positive trekk i norsk økonomi den siste tiden. NAV mottar nå færre varsler om oppsigelser og permitteringer enn vi gjorde i fjor og gjennom vinteren, og antallet ledige stillinger har økt. Flere undersøkelser viser også økt optimisme blant bedriftene, blant annet Norges Banks regionale nettverk og NHOs bedriftsundersøkelse. Samtidig har veksten i norsk økonomi vært høyere i første halvår i år enn gjennom fjoråret, og den er stigende. Sysselsettingen har imidlertid falt, og selv om vi venter at sysselsettingen igjen vil begynne å øke noe i andre halvår, anslår vi at den i gjennomsnitt vil bli om lag uendret fra 2015 til i år (målt ved AKU). I 2017 og 2018 tror vi sysselsettingsveksten tar seg opp, med henholdsvis 15 000 og 33 000 flere sysselsatte. Dette innebærer imidlertid omtrent like stor sysselsettingsvekst gjennom året i både 2017 og 2018 (figur 11).

Arbeidsinnvandringen har avtatt under denne nedgangskonjunktoren, slik vi også så under finanskrisen. De siste to årene har både innvandringen falt og utvandringen økt ifølge befolkningsstatistikk fra SSB, og dette til tross for flere flyktninger særlig fra Syria. Asylsøkere er imidlertid ikke med i denne statistikken før de har fått godkjent sin asylsøknad og blir bosatt. I første halvår i år var nettoinnvandringen på om lag 13 000 personer, som er det laveste i løpet av første halvår siden 2006. Det er arbeidsinnvandringen fra Europa som går ned. Dette bidrar også til å dra ned veksten i arbeidsstyrken. Bedrede konjunkturer og økt etterspørsel etter arbeidskraft innen bygg og anlegg kan trolig føre til at arbeidsinnvandringen vil ta seg noe opp igjen de neste årene, men fortsatt nedgang i oljerelatert industri drar i motsatt retning. Vi anslår at veksten i arbeidsstyrken vil ta seg noe opp i 2017 og 2018.

Selv om arbeidsledigheten målt ved AKU har økt igjen de siste par månedene, tror vi at ledigheten nå er nær toppen og vil gå noe ned framover. Veksten i ledigheten de siste månedene kommer av økt yrkesdeltakelse slik at flere kommer inn i arbeidsstyrken. I 2017 og 2018 anslår vi at Norge går inn i en moderat oppgangskonjunktur, slik at sysselsettingen øker mer enn arbeidsstyrken, og at ledigheten dermed vil gå noe ned (se figur 12).

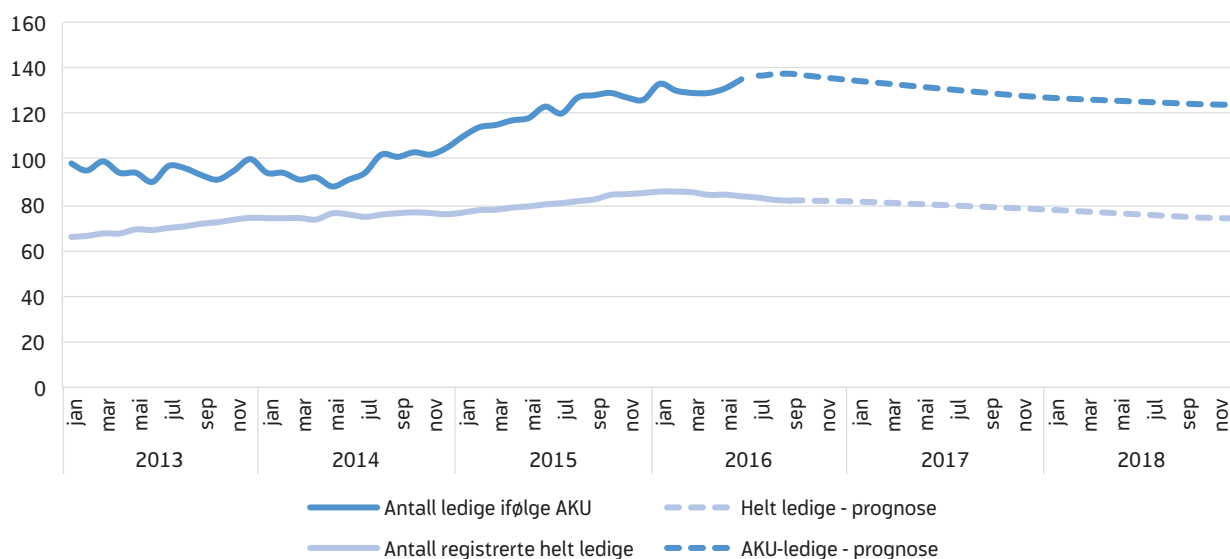
Etter at den registrerte ledigheten økte jevnt gjennom 2015, har utviklingen vært mer positiv i 2016. Bruttoledigheten har holdt seg stabil og var på samme nivå ved utgangen av august som den var i januar. På grunn av økt tiltaksnivå har vi fått en nedgang i antallet helt ledige gjennom våren og sommeren. Utviklingen i den registrerte ledigheten så langt i år har vært klart bedre enn vi anslo i vår forrige prognose, og vi må derfor nedjustere vår prognose både for 2016 og 2017. Vi anslår nå at det i gjennomsnitt vil være 84 000 helt ledige i år. Dette innebærer at antallet helt ledige holder seg relativt stabil ut året. Neste år venter vi en liten nedgang i den registrerte ledigheten og anslår at 80 000 personer vil være helt ledige i gjennomsnitt i 2017. I 2018 anslår vi at veksten i norsk økonomi går ytterligere noe opp og at ledigheten blir på 76 000 i gjennomsnitt. Det betyr at ledigheten går fra et gjennomsnitt på 3,0 av arbeidsstyrken i år til 2,7 prosent i

Figur 11. Utviklingen i arbeidsstyrken og sysselsettingen ifølge AKU.1 000 personer. Sesongjusterte tall

Kilde: SSB og NAV

Figur 12. Utviklingen i antall registrerte helt ledige og ledige ifølge AKU. 1000 personer. Sesongjusterte tall

Kilde: SSB og NAV

2018. Vi må også det neste året regne med betydelige geografiske forskjeller på arbeidsmarkedet, i og med at vi fortsatt anslår fall i oljeinvesteringer og oljerelatert virksomhet, mens andre deler av næringslivet har god vekst.

Næringsvise forskjeller

Den oljedrevne nedgangskonjunkturen ser nå ut til å gå mot slutten og vi venter at vi går inn i en moderat oppgangskonjunktur neste år. Vi venter imidlertid fortsatt nedgang i oljeinvesteringene i år og også neste år, men ikke like kraftig som i 2015 og 2016. I 2018

anslår vi at oljeinvesteringene flater ut. Vi venter derfor at sysselsettingen innen utvinning av olje og gass og innen industri- og tjenestenæringer som leverer til oljeindustrien vil fortsette å falle, men at nedgangen avtar gjennom prognoseperioden. I andre deler av industrien venter vi økt aktivitet og økt sysselsetting i både 2017 og 2018. Mens fortsatt fall i oljeinvesteringer tilsier flere ledige ingeniører og industriarbeidere vil økt aktivitet i andre deler av industrien dra i motsatt retning.

Bygge- og anleggsnæringen har vært blant næringene med størst vekst i sysselsettingen de siste årene. Vi venter at sysselsettingen innen bygge- og anleggsbransjen vil fortsette å øke de neste årene. Arbeidsledigheten har nå også begynt å gå noe ned for bygge- og anleggsarbeidere, og det er grunn til å tro at denne nedgangen fortsetter.

Sysselsettingen i varehandelen har gått noe ned det siste året. Bruttoledigheten har likevel holdt seg stabil. Vi venter at veksten i privat konsum tar seg noe opp i 2017 og 2018, men i likhet med første halvår i år, vil en del av denne veksten skje i form av økt tjenestekonsumet. Vi venter derfor at sysselsetting innen private tjenestenæringer øker mer enn i varehandel framover.

Helse- og omsorgstjenester sysselsetter flest personer i Norge, over 20 prosent av de sysselsatte jobber her. Sysselsettingen i denne næringen har økt jevnt, og vi venter at den vil fortsette å øke de neste årene.

Makromodellen MODAG

Denne prognosen er basert på modellsimuleringer vi har gjort med den makroøkonometriske modellen MODAG. MODAG er en modell for norsk økonomi utviklet av Statistisk sentralbyrå (SSB). Modellen er estimert på årlige nasjonalregnskapsdata og er basert på økonomisk teori. For mer informasjon om MODAG, se <http://www.ssb.no/forskning/beregningsmodeller/modag>.

Likning for registrerte helt ledige

Helt ledige er en sentral variabel i NAVs prognoser. MODAG inkluderer ikke registrert ledighet. Arbeidsledigheten ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU-ledigheten) er den eneste ledighetsvariabelen i MODAG. NAV har utarbeidet en ny likning for registrert ledighet og inkludert denne i MODAG. Likningen er en likevektkorrigeringsmodell der den løpende endringen i antall helt ledige er estimert å følge av den løpende endringen i AKU-ledigheten og avviket mellom nivåene på AKU-ledighet og registrert ledighet året før. Likningen inkluderer også et restledd, slik at modellbrukeren kan justere helt ledige dersom for eksempel løpende konjunkturstatistikk indikerer at helt ledige blir annerledes enn den estimerte likningen tilsier. Likningen blir reestimert hvert år når nye årstall blir tilgjengelig. Den siste reestimeringen er utført på et sampel av årstall fra 1975 til 2015. Avviket som oppsto i 2015 mellom AKU-ledigheten og den registrerte ledigheten er i midlertid så stort at det ikke kunne bli forklart av modellen. Av hensyn til normalfordelte restledd har vi derfor inkludert en impulsdummy i likningen for å korrigere for det store avviket i 2015. NAVs anslag på registrerte helt ledige i denne prognosen er basert på følgende likningen:

$$\Delta HL_t = -7,74 + 0,15\Delta HL_{t-1} + 0,77 \cdot \Delta AKU_t - 0,38 \cdot (HL_{t-1} - AKU_{t-1}) - 9,6 \cdot dummy_{2005} + 14 \cdot dummy_{2009} - 15,33 \cdot dummy_{2015} + HLR_t$$

der HL står for antall registrerte helt ledige, AKU står for antall ledige ifølge AKU og HLR er restleddet. For dokumentasjon av estimeringen, herunder ADF-tester, signifikanstester og spesifikasjonstester, vennligst ta kontakt med Eugenia.Vidal-Gil@nav.no

